

M. A. ZIMMERMANN
PROFESOR RUSKÉ PRÁVNICKÉ FAKULTY
V PRAZE

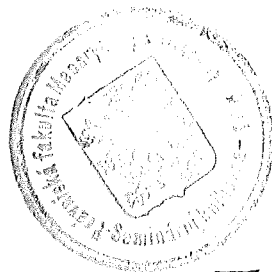
od autora
M. Zimmermann
11-F-8
77 F-8

SAN STEFANO

A

BERLÍNSKÝ KONGRES

(3. BŘEZNA – 13. ČERVENCE 1878)

3725-I.

PRAHA 1928
NÁKLADEM VLASTNÍM

12 1/2 / 1.

I.

Před padesáti lety rychle a neočekávaně skončila rusko-turecká válka. Ještě v srpnu a září r. 1877 situace ruských armád byla skoro ve všech evropských hlavních městech uznávána za nadmíru obtížnou. Když 18. září německý kancléř Bismarck se v Solnohradě sešel s rakouským ministrem zahraničních věcí hrabětem Andrassym, Bismarck se vyslovoval o situaci Ruska velmi skepticky a soudil, že největší vina spočívá na vůdci ruské zahraniční politiky knížeti Gorčakovovi. Ruské neúspěchy byly tehdy do té míry považovány za vážné, že Bismarck, ač netajil své upřímné radosti nad obratem, který nastával v rusko-turecké válce, přece jen měl za to, že události ty mohou míti důsledky nepříznivé pro Německo, poněvadž konec konců příliš by byl zvýšen politický význam habsburské monarchie. O tom kancléř nechtěl s hr. Andrassym mluvit, ale — ne bez postranní myšlenky — položil svému společníku jinou otázku, totiž, zdali by nebylo možno něco udělati, čím by se pomohlo Rusku. Rakouský ministr však velmi dobře chápal, co znepokojuje německého kancléře, a děláje proto, jako by neslyšel, odpověděl na jeho otázku mlčením. Rakousko-uherské diplomacii tak jako tak byl zcela jasný nejbližší její politický cíl — oslabení a zmenšení politické autority Ruska a přání nepřipustiti na Balkáně obrození silných slovanských států. A po této stránce hrabě Andrassy věděl, že se může opírat i o Berlín i Londýn, ba i o Řím a Paříž, poněvadž všude tradičně podporovali rozpadající se Turecko proti úderům se strany Ruska a proti nebezpečí úplného rozkouskování.

Po dvou měsících situace na Balkáně příkře se změnila. Osman-paša, jsa obklíčen se všech stran Rusy, počátkem prosince kapituloval v Plevnu. Sofie bylo dobyto. Armádní sbory generála Gurka a Radecského přes kruté mrazy směle se daly na postup přes balkánský horský hřeben a u Filippopole byla rozdracena poslední turecká armáda. A několik dnů před tím, dne 1. ledna (podle starého kalendáře) turecký sultán obrátil se na cara Alexandra II. s úpěnlivou prosbou, aby mezi oběma říšemi byl obnoven mírový poměr. Toho se Evropa nenadála. Stejně ve Vídni a Berlíně jako v Londýně zimní pochod přes Balkán byl považován za šílenství. Úspěchy ruské armády byly do té míry rozhodné a prudké, že nenacházely víry. Tato ruská vítězství nejen vedla k rychlému uzavření příměří a míru, ale také v samých kořenech ničila složitou síť politických intrik, které vycházely od hraběte Andrassyho a od anglické diplomacie. Události šly příliš rychlým tempem a bylo těžko dáti jim směr žádoucí s hlediska oficiálních zájmů rakousko-uherských a britských. Zvláště těžký dojem ruské úspěchy vyvolaly v Maďarsku, kde všechny kruhy obyvatelstva i sama vláda v čele s hrabětem Tiszou byly smýšlení rozhodně turkofilského. V Maďarsku dokonce i císař František Josef osobně byl obviňován, že nezdůrazňuje dostatečně negativního stanoviska k Rusku, a současně byl napadán i hrabě Andrassy,

přes svůj výrazný maďarský šovinism, za to, že ještě před počátkem rusko-turecké války podepsal tajnou dohodu s Ruskem.

A zatím co v hlavních městech Evropy nemohli se ještě vzpamatovati z neočekávaného zakončení krvavé srážky dvou říší, v Petrohradě v Zimním paláci nakvap, za předsednictví samého cara Alexandra II. byla svolána tajná porada za účelem vypracování předběžných podmínek míru s Tureckem. V poradě té srazila se dvě hlediska. Jedno hledisko hájil starý kancléř kníže Gorčakov, který se obával komplikací s Rakouskem a cítil se vázán tajnou dohodou, kterou ještě před počátkem války podepsal ruský vyslanec ve Vídni Novikov a hrabě Andrassy. Na druhém hledisku trval hrabě Ignatěv, bývalý ruský vyslanec v Cařihradě, jenž dobře znal situaci na Balkáně a choval upřímné sympatie ke slovanským národům, ale také nikdy nepouštěl se zřetele národní zájmy Ruska. Na poradě v Zimním paláci hlavní úlohu měl právě hr. Ignatěv, jenž nastínil široký plán územních přeměn na Balkáně. Hrabě Ignatěv chápal, že při odmítavém stanovisku, jež celá Evropa zaujímal k ruské expansivní politice na blízkém východě, bylo by těžko, ba nemožno uskutečnití program úplného rozdělení ottomanské říše. Na druhé straně hrabě Ignatěv nepokládal Turecko za stát, který by musil vždy a za všech podmínek býti nepřitelem Ruska, naopak myslil, že oslabený ottomanský stát může býti Rusku prospěšný tím, že bude hráti úlohu vrátného v průlivech, které bude uzavíratí vojenským loďstvím středozemských námořních států. Proto ačkoliv uznával nutnost energického vojenského nátlaku na Turecko a ačkoliv se snažil o to, aby ruská hranice značně byla posunuta směrem k asijskému Turecku, hrabě Ignatěv zároveň považoval za nutné, aby mezi Tureckem a Ruskem byl uzavřen tajný vojenský spolek, určený v první řadě k ochraně průlivů, vedoucích do Černého moře. Tím však program hr. Ignatěva nebyl vyčerpán. Souběžně s rusko-tureckým spolkem bylo třeba připravití možnost bezbolestného růstu mladých balkánských států. Hr. Ignatěv již r. 1878 s naprostou určitostí předvídal, že nebude možno zastaviti proces částečného rozpadání ottomanské říše, a proto se snažil vytvořiti takové územní podmínky, které by dědicům Turků — balkánským národům — nadmíru usnadnily možnost vztáhnouti ruce po oblastech, které po národnostní stránce tíhly k tomu nebo onomu z balkánských států. Zde úkoly a cíle ruské expanse ideálně se shodovaly s faktem obrození slovanských národních útvarů. Prvotní projekt hr. Ignatěvarazil cestu přetvoření principu národního sebeurčení v historickou skutečnost. Prostředkem k tomu byla na jedné straně co nejširší autonomie jižních i severních evropských provincií tureckých a na druhé straně územní izolace oblastí těch od cařihradského rajonu a od asijského Turecka. Žádný současný historik nevěnoval pozornosti této zajímavé stránce prvotního ruského projektu mírové smlouvy, a přece jeho realizace byla by zbavila Evropu oné tísnivé a vleklé krise na blízkém východě, která byla vyvolána umělým obrozením celistvosti Turecka na Berlínském kongresu. Teprve po třiatřiceti letech státy — dědicové Turecka, utvořivše balkánský spolek, použitím branné moci se domohly toho, co se rýsovalo již počátkem roku 1878. Prvotní ruský projekt, o němž se jednalo na poradě v Zimním paláci dne 12. ledna (starého kalendáře), skutečně zajišťoval Bulharsku rozsáhlé území a přístup k Egejskému moři v Soluni, jež měla býti Bulharsku odstoupena. Díky tomuto koridoru, který zabíral velkou část Makedonie, všechny ostatní oblasti — na jihu Epir, Thessalie a jižní část Makedonie, na severu

Albanie, Hercegovina a Bosna — měly býti odříznuty od turecké říše a zároveň měly dostati nejširší autonomii a kromě toho na ostrově Krétě měl býti obnoven liberální organizační statut z roku 1867. Zároveň hr. Ignatěv považoval za zcela nepřijatelné, aby nad Bosnou a Hercegovinou byla ustanovena kontrola pouze rakouská. Hr. Ignatěv chtěl, aby ve dvou těch provinciích byla zřízena kontrola evropská, a hodlal tím způsobem provincie ty uchrániti okupace se strany habsburské monarchie a připravití jejich sblížení, po případě i splnutí s bratrským Srbskem. Černá Hora i Srbsko měly dostati značné územní přírůstky a měly posunouti své hranice na západ až k řece Drině a obsáhnouti tak i část území, které v nynější době patří k Albanii.

Ukázalo se však, že program hraběte Ignatěva jest pro ruskou diplomacii příliš široký a smělý. Ruská diplomacie v osobě knížete Gorčakova a bar. Žomini dávala přednost tomu, aby otázka splnění národních tužeb Řecka, Srbska a Černé Hory ustoupila do pozadí. Tajná dohoda s Rakouskem vrhala již stín na chystané diplomatické vyjednávání s Tureckem a bylo třeba počítati s možností vojenských hrozeb Vídni, podporované otevřeně Londýnem a skrytě Berlínem. Po vážných opravách program hraběte Ignatěva byl přijat, ačkoliv jeho základní ideje byla zasazena osudná rána tím, že byla připuštěna možnost jednostranné rakouské kontroly v oné Bosně a Hercegovině, kde již tolikrát vzplánilo povstání proti Turkům a kde nejméně byl považován za žádoucí příchod pod rakouské panství.

II.

Zatím evropská diplomacie poněmáhle se počala zotavovati po neočekávaných zprávách z rusko-tureckého bojiště. Ve Vídni horečnou činnost vyvíjel energický a chorobně citlivý hrabě Andrassy, který se snažil využití zapletené politické situace k posílení politické autority habsburské říše. V Londýně rakouským vyslancem byl v té době hrabě Beust, jenž horlivě usiloval o těsnější sblížení Anglie s Rakouskem. Lord Beaconsfield již v létě roku 1877 energicky naléhal na uzavření formální dohody mezi dvěma státy stejně interesovanými na tom, aby byl zamezen další růst ruského vlivu na blízkém východě. Po této stránce britský premier velmi prostě kreslil obraz vystoupení dvou sprátených států proti Rusku: „Musíme se dohodnouti, že naprosto nedovolíme Rusům, překročiti balkánské horstvo. Jakmile Rusové přejdou Dunaj, nechať docílí některých vojenských úspěchů, ale potom musíme je společně donutiti k míru, který ovšem bude uzavřen za naší účasti.“ Jestliže Rusko nebude chtítí uposlechnouti rakousko-anglických rad, bude nutno sáhnouti k „hmotným zárukám“, t. j. k vypravení anglického loďstva do Gallipoli a k vtržení rakousko-uherských vojsk do Rumunska a Srbska. Toto rozdělení úloh nebylo arci Rakousko-Uhersku příliš příjemné. Rusko v té době nemělo vojenských lodí v Černém moři, a kdežto britská eskadra byla by bývala pouze morálním prostředkem nátlaku, srážka ruských a rakouských vojsk v Rumunsku nebo na hranicích Srbska byla by mohla míti velmi vážné důsledky i povahy čistě vojenské. Hr. Andrassy choval se proto s jistou opatrností k naléhavým anglickým návrhům, a to tím spíše, že maďarský vůdce politiky habsburské říše, ač byl nepřitelem slovanských států, přece jen považoval za nutné ne pouze naléhati na zachování statu quo na Balkáně, ale také i někdy mluvití o reformách. Ve svých depeších

hraběti Beustovi Andrassy podrobně pojednává o poměru k Rumunsku i k obrozujícímu se Bulharsku. Citem nedůvěry a nepřátelství jest proniknut poměr hr. Andrassyho k tomu i onomu balkánskému národu. Hr. Andrassy stejně se bojí neutralisace Rumunsku jako jeho zvětšení. Hněte ho již přízrak „velkého Rumunsku“, dakoromanského státu, který ve jménu národnostního principu připojuje k sobě i Transylvanii a Bukovinu. Hr. Andrassy spíše by byl ochoten smířiti se s polosamostatnou existencí Bulharska, ale zde se nejvíce obává dlouhé ruské okupace a mimořádného politického vlivu Ruska. Jedinou útěchou jest mu naděje, že v Bulharsku se probudí silné národní uvědomění a že pravděpodobně se bude opakovati tak častá v historii nevděčnost národa. Je třeba za každou cenu zaručiti Rumunsku a Bulharsku jejich úplnou emancipaci od ruského nátlaku, a potom Rakousko i Anglie bude moci volněji vydechnouti. Nakonec v rakousko-anglickém vyjednávání péce bylo docíleno úplné dohody. V lednu roku 1877 hrabě Andrassy podepsal tajnou smlouvu s Ruskem o rozdělení sfér vlivu na Balkáně, při čemž se počítalo s možností úplného rozpadu ottomanské říše, s možností, že Rusové obsadí Cařihrad a učiní z něho svobodné město, a v červenci téhož roku týž hr. Andrassy podpisuje opět tajnou dohodu, tentokráte protiruskou, v níž se uvádí, že pokus Ruska o uzavření separátního míru, o uchvácení území na pravém břehu Dunaje, zříditi protektorát nad existujícím již nebo nad novým balkánským státem, utvořiti velkoslovanskou říši nebo se zmocniti Cařihradu, nebo otevřiti průchod Dardanélami — to vše má vyvolati nejprve diplomatické a poté, podle okolností, i společné vojenské vystoupení Rakousko-Uherska a Anglie. Takto ze spojence a přítele Ruska habsburská říše se stává nepřitelem Ruska a čeká pouze na příznivý okamžik, v němž bude moci svého soupeře nenadále napadnouti na Balkáně. Tajemství této dohody bylo však zachováno tak dobře, že německý vyslanec ve Vídni, hrabě Stolberg, oznamoval v té době do Berlína, že vyjednávání mezi Anglií a Rakouskem skončilo tím, že hrabě Andrassy rozhodně odmítl anglické návrhy.

Vedle formální dohody s Anglií hrabě Andrassy byl nucen počítati s energickým nátlakem maďarských státních kruhů, které naléhaly, aby proti Rusku byla učiněna energická opatření. Hrabě Tisza nejednou vyslovoval znepokojení nad tím, že Rusko pod vlivem panslávů a revolucionářů (?) může uskutečniti program separátního míru s Tureckem a postaviti Evropu před fait accompli. Maďarsko v tehdejší chvíli prožívalo období nejsilnějších sympatií k Turkům a intenzivně cítilo, že válka na Balkáně může míti vliv na osud dvojjediné habsburské monarchie. V důsledku naléhání se strany Budapešti Vídeň se rozhodla uskutečniti vojenské přípravy, zpráva o nichž vyvolala v ruských vládních kruzích nejtěžší dojem.

Za takové napiaté situace Vídeň se dověděla o předběžném vyjednávání Ruska s Tureckem a o možnosti, že bude uzavřen separátní mír. Tato událost velmi málo se dotýkala tajné smlouvy rakousko-ruské, ale byla přímou ranou proti tajné dohodě rakousko-anglické. Car Alexandr II., aby byla odvrácena nedorozumění, v četných dopisech rakouskému císaři poukazoval sice na situaci, jež se vytvořila, a vysvětloval, jakým směrem půjde rusko-turecké vyjednávání, ale hr. Andrassy netajil své hluboké nespokojenosti nad vývojem turecké války, ale zároveň hr. Karolyi, rakousko-uherský vyslanec v Německu, oznámil mu již,

že železný kancléř určitě slíbil ze všech sil podporovati rakouskou diplomacii v obraně životních zájmů Rakouska. Císař František Josef osobně nesdílel bojovné nálady svého ministra zahraničních věcí, ale v dopise Alexandru II. zdůraznil, že rusko-rakouská dohoda měla na zřetel fakt „přirozené“ smrti ottomanské říše, kdežto nyní jde o pokus „násilné“ likvidace turecké říše, čímž se situace od základu mění. Tento dopis byl odeslán dne 8. ledna a byly k němu přiloženy hr. Andrassy sestavené „observations“, jejichž smysl byl, že Rakousko-Uhersko považuje za stejně nepřipustné jak utvoření Velkého Bulharska, tak i dvouletou okupaci bulharského území ruskými vojsky. Co se týče uznání úplné nezávislosti Srbska, Černé Hory a Rumunsku, Vídeň nebude proti tomu míti námitek, pod podmínkou, že nezávislost ta bude uskutečněna na mezinárodní konferenci. Co však hlavně rozhořčovalo rakousko-uherskou vládu, to bylo, že se nestala zmínka o tom, že Bosna a Hercegovina mohla by býti odevzdána do správy habsburské říši: „Nous estimons qu'il est de notre devoir de retenir à cet endroit l'omission que nous croyons accidentelle de la partie de nos arrangements en vertu desquels la Bosnie et l'Hercegovine pourraient être annexées à l'Autriche-Hongrie en cas d'un remaniement territorial ou du rétablissement des anciennes frontières en Bessarabie.“ — V těchto málo slovech ku podivu jasně se zrcadlí chorobná psychologie staré rakouské diplomacie, jež se dívala na území i obyvatelstvo jako na předměty výměny nebo prodeje a pohrdavě podceňovala národnostní snahy slabších národů. Rusko rozšiřuje své hranice, Rakousko-Uhersko musí tudíž jako kompensaci dostati patriční nebo dokonce i větší kousek území, ale má-li připojení území toho nějaké jiné oprávnění — tím si Vídeň ani dost málo nelámala hlavy.

Tímto okamžikem rakousko-uherská diplomacie ukázala své karty a nyní před rakousko-uherskou říší mohla vyvstati otázka: A co dále, jak jednat, jestliže Rusko rozhodně odmítne splniti požadavky, které mu byly předloženy? — V Londýně lord Beaconsfield byl hotov riskovati i válku, ale chtěl tu nepřijemnou a těžkou iniciativu uvaliti na Rakousko-Uhersko: „Budeme postupovati po boku Rakousko-Uherska“, pravil britský premier hraběti Beustovi, „jestliže hrabě Andrassy bude ochoten sehráti »grand coup«, t. j. vyhlásiti všeobecnou mobilisaci, pak navrhnou svému kabinetu, aby učinil opatření, která budou ekvivalentem rakouskému vystoupení.“ — A skutečně, několik dní před touto rozmluvou konala se již ve Vídni za předsednictví Františka Josefa vojenská porada, na níž byla projednávána otázka možnosti branného konfliktu rakousko-uherské monarchie s Ruskem. Pro kroky co nejenergičtější a co nejrychlejší vyslovil se ministr zahraničních věcí hr. Andrassy, jenž se považoval netoliko za vynikajícího diplomata, nýbrž i za znalce vojenských věcí, poněvadž se zúčastnil maďarského povstání a krátkou dobu sloužil jako důstojník. Podle mínění hr. Andrassyho ruská armáda byla balkánským horským hřebenem rozříznuta na dvě části a její tyl nebyl nijak zabezpečen vzhledem k tomu, že na Dunaji se hnul led a pravidelná přeprava přes Dunaj byla nemožná. Turci, ačkoliv utrpěli velmi těžké ztráty, podle mínění Andrassyho stále ještě měli v držení větší část Bulharska. Za těchto okolností bylo by dostatečným prostředkem nátlaku na Rusko, kdyby prostě na hranice rumunského knížectví byla soustředěna silná rakousko-uherská armáda, která by ohrožovala tyl a spojení ruských vojsk. Tímto způsobem, jako se již stalo roku 1855, Rusové budou donuceni vykliditi Bulharsko, Moldav-

sko i Valašsko. K energickému takovému vystoupení jest Rakousko-Uhersko připraveno i diplomaticky, poněvadž berlínské vládní kruhy až na císaře Viléma a německé lidové masy upřímně se radovaly z ruských neúspěchů a nyní budou sympatisovati s rakouským vystoupením proti Rusku. Jisté nebezpečí mohlo by vyvstati pouze se strany Italie, ale následník krále Viktora Emanuela patrně bude nucen pokračovati v mírumilovné politice svého otce, a v opačném případě britská námořní moc ve Středozemním moři dovede donutiti Italii k zachování úplné neutrality.

Zdržlivější stanovisko hájil v poradě té arcivévoda Albrecht. Podle jeho mínění koncentrace rakousko-uherské armády v Transylvanii nebyla možná. Nástup z horského pohraničního rayonu působil by nepřekonatelné obtíže. Jak po stránce aprovisační, tak ani po stránce dopravní Transylvanie nemůže sloužiti za týl a základnu pro rakousko-uherská vojska. Nástup proti Rusku za příznivých podmínek byl by možný pouze z Haliče a Bukoviny. Na druhé straně arcivévoda netajil, že jsou možné vážné zápletky také i s Itálií. — Ještě však rozhodněji proti vojenským opatřením vystoupil generál-adjutant hr. Beck. Za podmínek, jež se vytvořily, Rusové sotva by se hned zalekli rakouských hrozeb, naopak, soustředili by své armády na Dunaji a dokonce by se snad chopili iniciativy a sami by přešli k ofenzivě proti Maďarsku. Kdyby se ukázalo, že vojenské operace jsou nezbytné, ofenzivu, přes mínění arcivévody Albrechta, bylo by nutno zahájití právě z Transylvanie.

Na poradě v císařském paláci dne 15. ledna nebyla učiněna definitivní rozhodnutí, ale porada ta byla symptomem vážnosti konfliktu mezi Vídní a Petrohradem a ukazovala, že rakousko-uherská diplomacie se rozhodla do krajnosti využití obtíží ruské situace k tomu, aby nedovolila Rusku upevniti ruský vliv na blízkém východě a aby nepřipustila na Balkáně vznik silného slovanského státu, který by se v budoucnosti mohl státi činitelem národně-revolučního hnutí na území dvojzjedine říše. Než 18. ledna hrabě Andrassy prostřednictvím rakousko-uherského vyslance v Petrohradě, Longenaua, uvědomil ruskou vládu, že veškeré body budoucí rusko-turecké dohody budou považovány za neplatné, pokud by obsahovaly změny jakýchkoliv jiných platných mezinárodních smluv a hlavně Pařížské smlouvy z roku 1856. V těch dnech rýsovala se již evropská koalice proti Rusku, a hrabě Andrassy vystupoval ve dvojité úloze protagonisty uzrávajícího sjednocení velmocí a zároveň přesvědčeného stoupence expanse rakousko-uherské říše na Balkáně.

III.

Počátkem února roku 1878 na bojiště již přibyl po velmi únavné a nebezpečné cestě přes balkánské horstvo hr. Ignatěv, jenž byl vyslán jako hlavní ruský zplnomocněnec. V Drinopoli, kde byl stan nejvyššího ruského velitele, hraběte Ignatěva překvapila zpráva, že již došlo k uzavření příměří a že ruská vojska se zastavila ve značné vzdálenosti od Cařihradu. Po této stránce nejvyšší velitel, velkokníže Nikolaj Nikolajevič, neřídil se instrukcemi, jež dostal z Petrohradu. Hr. Ignatěv netajil se svým rozhořčením nad tímto faktem a poukázal nejvyššímu veliteli na to, že mělo býti využito úplné desorganizace turecké armády a postoupiti až na výšiny, které s evropského břehu ovládají Bospor a Zlatý Roh. Pouze tak, podle mínění hr. Ignatěva, bylo by tímto možno

předejíti možnost anglické námořní intervence v rayonu Cařihradu. Ruský nejvyšší velitel měl však jiný názor. Poukazoval na vyčerpání armády, na úplné vydrancování obsazeného území, na nedostatek nábojů, a ne bez prostosrdečné upřímnosti zvolal v rozhovoru s hr. Ignatěvem, když Ignatěv se zmínil o možnosti anglické akce: „Chraň Bůh!... Naposled bys nám ještě uvázal na krk válku s Anglií! Je na čase skončit s vojenskými operacemi a jíti domů.“ — V těchto slovech projevila se nejen osobní nálada velkoknížete, ale i hluboká únava, jež se zmocnila všech částí ruské armády.

Vyjednávání se zástupci Turecka o uzavření definitivní mírové smlouvy bylo zahájeno teprve 12. února. Starý hodnostář, jenž stál v čele turecké delegace, Šavfet-paša, hned vyslovil své pochybnosti o praktickém významu vyjednávání, poněvadž veškerá v Drinopoli učiněná rozhodnutí mohla býti později revidována a změněna jinými státy na evropské konferenci. Turci po této stránce nalézali podporu se strany rakousko-uherského vyslance hr. Zichy a anglického vyslance Lagarda. Nikoli bez důvtipu turečtí zplnomocněnci radili hr. Ignatěvu, aby osvědčil co největší umírněnost, poněvadž pouze velmi skromné požadavky Ruska nebudou později podrobeny změnám se strany evropské koalice, kdežto v opačném případě Turci budou nuceni přerušiti vyjednávání a svěřiti ochranu svých zájmů jiným velmocím. Tentokráte ruský diplomat, jenž dříve dlouhou dobu byl vyslancem v Cařihradě, musil projevití železnou energii a neústupnost, aby zlomil úpornou opozici Turků. Když Turkům byly oznámeny předběžné podmínky míru, Turci je prohlásili za „úžasné“ a nemohli se smířiti s myšlenkou, že evropské Turecko přestává existovati a že budou vytvořeny příznivé podmínky pro vznik a rozšíření celé řady mladých balkánských států. Hr. Ignatěv psal tehdy knížeti Gorčakovu do Petrohradu: „On (Šavfet-paša) považuje naše požadavky za neobyčejné. Autonomie bulharského knížectví zdá se mu čímsi nepřirozeným a nemožným. Existence bulharského knížectví podle jeho mínění není slučitelná s další existencí ottomanské říše. Dlouho trval na tom, že pro Bulharsko jsou nutné pouze reformy, jež by vypracovala zvláštní komise v Cařihradě. — V budoucnosti, pravil Šavfet-paša, Porta změní svou politiku, odvrátí se od západu a stane se poslušným nástrojem Ruska. Nikdy nezapomeneme naučení, které nám bylo dáno. Buďte jen nyní spravedliví a velkomyslní!“ — Tragické události rusko-turecké války byly však naučením i pro Rusko. Na své cestě do Drinopole hr. Ignatěv na vlastní oči viděl, več se změnily kvetoucí bulharské osady, z nichž zůstaly pouze dýmající rozvaliny, a věděl, že tisíce, ba desetitisíce Bulharů svou krví splatili svoji víru v úspěch ruských zbraní. V bulharské otázce nebylo možno ustoupiti, poněvadž jinak celá osvoboditelská válka nebyla by měla již smyslu ani významu.

Velké obtíže vyvolal také problém územního rozšíření Černé Hory a Srbska. Zde Turci projevovali ještě větší tvrdost než v bulharské otázce. Tu jasně bylo cítiti vliv rakousko-uherské diplomacie, jež chorbobně reagovala na problémy spojené s posílením těchto dvou slovanských států. Na druhé straně ruští zplnomocněnci v daném případě podléhali nátlaku závazků, které dříve neopatrně na sebe vzala vůči Rakousko-Uhersku ruská diplomacie. Bylo tu třeba odvrátiti možnost, že Rakousko-Uhersko sáhne na ryzí srbské země — Bosnu a Hercegovinu. Tyto oblasti podle tajné rusko-rakouské smlouvy mohly připadnouti Rakousko-Uhersku pouze tehdy, kdyby Rusko obsadilo Cařihrad a učinilo jej svobodným městem, nebo kdyby Novopazarský sandžak byl

připojen k Srbsku a Černé Hoře a kdyby mezi zeměmi těmi byla utvořena společná hranice. Hrabě Ignatěv zamýšlel proto povolití ústupky, ponechatí Turkům panství nad koridorem vedoucím do Bosny mezi Srbskem a Černou Horou a zároveň tak umožnití Srbům, aby v budoucnosti mohli počítati na připojení těchto dvou oblastí, uchráněných obsazení se strany Rakousko-Uherska.

Turci protestovali i proti jiným podmínkám smlouvy a zvláště je rozhořčovalo, že musí vydati své obrněné loďstvo a učiniti územní ústupky v rajonu Karsu a Batumu. V poslední chvíli nechtěli svoliti k tomu, aby bulharské území bylo rozšířeno až k Egejskému moři a aby k němu byla připojena Soluň. Turečtí zplnomocněnci protahovali vyjednávání, nechtěli podepsati protokoly, odvolávali se na to, že jest nutno, aby si opatřili nové instrukce, a nakonec přivedli ruské vedení k poznání, že musí učiniti energické kroky vojenské povahy, aby konečně se domohlo rozhodujících výsledků.

Situace se zostříla tím, že silná britská středozemní eskadra neočekávaně propula Dardanelami a zakotvila před Cařihradem u Princových ostrovů. Tento pokus Anglie o vojenský zákrok vyvolal hluboké rozhořčení Ruska. Car Alexander II. telegrafoval tehdy nejvyššímu ruskému veliteli do Drinopole: „Z Londýna došla zpráva, že Anglie na základě zpráv Lagardových poručila části svého loďstva plouti do Cařihradu za účelem ochrany britských poddaných. Shledávám, že jest nutno dohodnouti se s tureckými zplnomocněnci o vstoupení našich vojsk do Cařihradu za týmž účelem. Jest nejvyšší žádoucí, aby vstoupení to mohlo býti provedeno po dobrém. Jestliže se zplnomocněnci tomu postaví na odpor, musíme býti hotovi obsaditi Cařihrad třeba i násilím.“ — Bylo však těžko provésti tento rozkaz. Velkokníže Nikolaj Nikolajevič a hr. P. Ignatěv se rozhodli domoci se analogických výsledků bez branného násilí, posunouti se souhlasem Turků ruská vojska až k cařihradským předměstím a přeložiti hlavní stan do San-Stefana, které jest vzdáleno jen několik kilometrů od hlavního města turecké říše. V Cařihradě byli polekáni ruskými hrozbami a byli ochotni propustiti ruská vojska i ruský hlavní stan, ale velitel turecké armády na Čataldži Muchmar-paša večer 23. února kategoricky odmítl pustiti dopředu ruské pluky a štáb ruského vrchního velitele. Chrabrý generál Skobelev navrhl nejvyššímu veliteli, aby bylo použito síly, aby turecká vojska neočekávaným útokem byla prorážena a aby tak ruské vojsko postoupilo k Cařihradu. Než velkokníže Nikolaj Nikolajevič na radu náčelníka svého štábu vyčkal na výsledky vyjednávání parlamentářů, kteří byli posláni dopředu, a když o půlnoci konečně došla příznivá odpověď, vlak se štábem ruského vrchního velitele projel linií tureckých vojsk před tureckými bateriemi s nabitými děly a o třetí hodině noční přijel do San-Stefana. Turecký ministr uvítal tam velkoknížete a v průvodu jezdců držících pochodně konal se slavnostní vjezd ruského velitelství do malého tureckého města na břehu Mramorového moře, odkud za dne jasně bylo viděti zdi a minarety Cařihradu a na moři jasně se rýsující siluety britských válečných lodí.

Zde v bezprostřední blízkosti Cařihradu vyjednávání rychle bylo skončeno. — Turci konec konců svolili, aby Bulharsko mělo přístup k Egejskému moři, a ruští zplnomocněnci upustili od požadavku, aby turecké obrněné loďstvo bylo vydáno Rusku. Hr. Ignatěv se domáhal značného rozšíření srbského a černohorského území, ale nepodařilo se

mu uskutečnití ten program v celém rozsahu. Srbska se týkající podmínky san-stefanského míru vysvětluje ve svých zápisích takto: „Tváře se, jako by povoloval naléhání Turků trvajících na tom, že musí býti zachováno pozemní spojení s Bosnou, Ignatěv se postaral, aby Srbsku byly dány strategické posice, které by mu dovolily ovládati úplně velkou cestu, která vede Novým Pazarem do Sarajeva, a železniční trať z Mitrovice, a které by zároveň zajišťovaly srbskému knížectví ve Starém Srbsku situaci, již by Srbsko při důsledném a obratném postupu mohlo později využití k rozšíření svého vlivu a významu.“ — Stejně otázka osudu Bosny a Hercegoviny měla zůstatí nerozřešena, a Rusko odmítlo naléhavý návrh tureckých zplnomocněnců, aby otázka těchto dvou provincií byla upravena turecko-ruským vyjednáváním. San-stefanskou smlouvou ruští zplnomocněnci dosáhli také toho, že Turecko přivolilo k provedení rozsáhlých reforem nejen na ostrově Kretě, ale i v Epiru, Thessalii a v jižní části Makedonie. Pod ochranu byla postavena také práva arménského obyvatelstva a po prvé v mezinárodní smlouvě bylo proneseno slovo „Armenie“. Co se týče Ruska, Rusko v náhradu za to, že se zřeklo peněžní kontribuce, získalo Dobrudžu a dunajskou deltu, kteréžto oblasti měly býti vyměněny za část Besarabie. V Asii byl k Rusku připojen Batum, Kars, Ardagap a Bajazet. — Těžisko san-stefanské smlouvy spočinulo však v utvoření velkého Bulharska, jež sahalo od Dunaje k Egejskému moři a oddalovalo všechna severozápadní turecká území od hlavního města turecké říše. Silné knížectví bulharské s počtem obyvatelstva již tehdy 4 miliony a v rozloze více než 3.000 čtverečních mil bylo by se musilo státi prvním balkánským státem a přirozeným spojencem Ruska. Tato podmínka san-stefanského míru vyvolala bouři rozhořčení v Londýně i Vídni, zatím co ve skutečnosti fakt zrození dostatečně silného slovanského státu nejlépe by byl zabezpečoval zcela nezávislou existenci státu toho.

Přes své mezery san-stefanská smlouva, jež byla podepsána dne 3. března r. 1878, přece jen byla jedním z nejpozoruhodnějších aktů v historii osvobození balkánských národů od tureckého jha. San-stefanská smlouva dávala mezinárodní sankci národně-revolučnímu boji, který barvil Balkán krví od prvních let XIX. stol., kdy nejprve srbští sedláci pod vedením Karadžordže a později řečtí kleftové zvedli prapor vzpoury. Do historie tohoto stoletého boje utlačených národů za jejich práva dne 3. března r. 1878 byla vepsána stránka, která, kdyby se byla bývala změnila ve skutečnost, byla by dala přirozené východisko snaze balkánských národů o národní a politické sjednocení. Naděje ty se však nesplnily. Úsilím Anglie, již v čele stála konservativní vláda lorda Beaconsfieldea, intrikami diplomacie habsburské říše, jejíž osudy byly v rukou representanta feudální maďarské aristokracie hraběte Andrassyho, a vůlí německého železného kancléře knížete Bismarcka, jenž ztělesňoval pruské junkerství, — san-stefanská smlouva byla roztrhána na kousky a Rusko bylo v Berlíně předvoláno před mezinárodní soud.

IV.

S počátku si rakouská diplomacie přála, aby evropský kongres se konal ve Vídni. Právě ve Vídni — dle výroku hraběte Andrassyho — „mělo býti Rusko posazeno na lavici obžalovaných“. Byl by to pro ředitele vnější politiky habsburské říše úplný triumf ryze osobního rázu, ale právě proto

narazil tento úmysl na nejrozhodnější odpor se strany Ruska. Nezbyvalo než hledati kompromisní řešení a tak — po přechodné kandidatuře Baden-Badenu — byl navržen konečně za sídlo kongresu Berlín. Hrabě Andrassy nenamítal nic proti sídelnímu městu německé říše, poněvadž si byl již předem jist energické podpory „železného kancléře“.

Ze všech velmocí nejnepřátelštěji chovala se Anglie, jež nechtěla ani jíti na kongres, dokud nebude zaručeno, že tam budou podrobena přezkoumání bez výjimky všechny podmínky san-stefanské úmluvy. Lord Beaconsfield všemožně se snažil udržeti v Londýně bojovnou náladu. Z Indie bylo převezeno na ostrov Maltu 7.000 vojáků; od parlamentu vláda požádala mimořádný úvěr ve výši 6 milionů liber šterlinků; museli vystoupiti z vlády příliš mírumilovní ministři: lord Darby a Kornervan, a křeslo státního tajemníka zahraničních věcí bylo svěřeno lordu Salisburymu. Třeba k tomu podotknouti, že toto řinčení zbraní vyvolávalo příkrou kritiku i v Anglii samé, a vládní návrh o povolení mimořádného úvěru nazval Gladstone za debaty v dolní sněmovně „hloupým a škodlivým“.

Stanovisko britské vlády bylo podrobně odůvodněno v notě lorda Salisburého, zasláné všem evropským vládám 20. března. Fakt, že se zrodil na Balkáně silný slovanský stát s přístavy v Černém moři a v Archipelagu, není přijatelný jak s hlediska velmocí majících zájmy v Středozevním moři, tak i s hlediska Řecka, pro něž by takový stát byl vždy nepřijemným soupeřem. Největší však nebezpečí tají v sobě okupace území tohoto nového slovanského státu ruským vojskem a účastenství Rusů na organisaci jeho správy a armády. Konečně i oddělení Cařihradu od tureckých provincií v Evropě povede jen k posílení anarchie v nich. Nepřípustné jsou rovněž i reformy v Arménii, jež by měly za následek vzrůst tamního ruského vlivu. Co do průlivů, musejí býti ponechány úplně v moci Turecka, aby mohlo je otevírati a zavíratí podle své libosti.

V této notě projevuje se rozhodná vůle zachrániti rozpadávající se Ottomanskou říši. Britská diplomacie zapoměla, že právě padesát let před berlínským kongresem anglický národ pomohl k osvobození Řecka, a jako by neviděla, že osvobozenké národní hnutí vyrostlo na Balkáně přirozeně, nikoli z vůle Ruska, nýbrž ze snahy samých slovanských národů domoci se uznání svého práva na svobodnou státní existenci. V tomto jejich boji třetí státy mohly jim buď pomáhati nebo činiti překážky. Úlohu první převzalo Rusko, druhou — Rakousko-Uhersko a Anglie.

Hrabě Andrassy nechtěl také zůstatí pozadu. Ovšem, stav financí Rakouska nedovoloval vyhoditi 500 milionů zlatých, jak se to stalo roku 1856, kdy celá rakousko-uherská armáda byla mobilisována a soustředěna na jihovýchodní hranici říše. Avšak něco se přece mělo i nyní provésti, a hrabě Andrassy požádal na válečné přípravy 100 milionů zlatých, zmenšiv později žádaný úvěr na 60 milionů. Že Rakousko nebylo schopno vésti válku ani na podzim, ani v zimě roku 1878 a že mělo by se s tím počkati až do jara roku 1879, o tom dobře věděl hrabě Andrassy, byv na to upozorněn arcivévodou Albrechtem, avšak pokládal přes to za nutné pokračovati vůči Rusku ve své politice zastršovací.

Zatím, během března a dubna, začala se politická situace poněmáhlu vyjasňovati. Do Vídně přijel se zvláštním příkazem hrabě Ignatěv, do Londýna poslán byl hrabě Suvalov. V tajném memorandu hraběte Ignatěva nalézáme seznam přání Rakouska: spojení tří císařů zůstává v platnosti, a v případě anglo-ruského konfliktu Rakousko zachová blahovolnou neutralitu. Rakousko obsadí Bosnu, Hercegovinu a Novopazarský sandžak. Rakousko přeje si míti rozhodující hlas při určení hranic Srbska

a Černé Hory. Rakousko souhlasí, aby Bessarabie byla připojena k Rusku. Rakousko uznává nutnost zříditi autonomní Macedonii s hlavním městem Soluní. Ruská okupace Bulharska nesmí trvati déle než půl roku a kontingent okupačního vojska nesmí přesahovati 20.000 mužů. — Tyto požadavky hraběte Andrassyho, jež před několika měsíci uzavřel tajnou smlouvu s Ruskem, o něco později pak jinou tajnou smlouvu s Anglií proti Rusku a stále držel Londýn v přesvědčení, že jest odhodlán případně i k vojenskému zakročení, jsou nejlepším dokladem jeho licoměrnosti; hrabě Andrassy vědomě klamal obě strany — jak Rusko, tak i Anglii. Rovněž i otázka Bessarabie měla své zákulisí; rakouští diplomatictí agenti všemožně se snažili vyvolati v Rumunsku rozhořčení proti Rusku a proti jeho záměrům dobytí zpět oblasti, ztracené nešťastnou krymskou válkou. Toto ujednání s Ruskem nepřekáželo však hraběti Andrassyemu 6. června uzavřítí novou smlouvu s Anglií, a měsíc potom 13. července — současně s ukončením prací berlínského kongresu — podepsati tajný protokol s Ruskem.

Podánilo-li se ve Vídni vyjasniti rakouská přání, v Londýně musel hrabě Suvalov značně povoliti v otázce hranic Bulharska. Ve svém jednání s lordem Salisburym hrabě Suvalov svolil, aby hranice Bulharska byly odsunuty od Egejského moře a aby Bulharsko bylo rozděleno na dvě části: severní v podobě neodvislého státu s knížetem v čele, a jižní ve formě autonomní turecké provincie s křesťanským vojenským guvernérem, jež měl býti jmenován Portou se souhlasem velmocí. V otázce vyklizení jižního Bulharska tureckým vojskem nebylo docíleno dohody. Nebylo rovněž rozhodnuto o tom, zda bude připojen k Bulharsku Sofijský sandžak.

Fakticky tedy ještě před začátkem berlínského kongresu byly předurčeny změny, které měly býti provedeny v san-stefanském ujednání, a jimiž ujednání toto ztrácelo nadobro svůj původní dalekosáhlý politický význam.

V.

Na berlínském kongrese, jež začal svou práci 13. června, rozhodující úlohu hráli čtyři vynikající diplomaté. Byli to: kníže Bismark, lord Beaconsfield-Disraeli, hrabě Andrassy a kníže Gorčakov. Všichni byli samostatnými a skoro neodpovědnými řediteli politiky svých států. Jejich vnější úcta k monarchistickému principu nešla tak daleko, aby dovolili svým panovníkům míti skutečný vliv na státní záležitosti. Bismark choval se k svému starému císaři někdy až bezohledně. Stejně tvrdý byl i vůči svým podřízeným a často žádal na císaři propuštění i nejvyšších hodnostářů, při čemž odůvodnění bylo skoro vždy totéž: „duševní omezenost a neschopnost“. V této souvislosti zmínil se jednou císař Vilém I.: „Tak, co myslíš, nechtěl bys i mne odstraniti pro hloupost?“ A ve skutečnosti „železný kancléř“ trpěl svého starého monarchu jenom proto, že ho tento poslouchal.

A přes to, že vládní systém v Anglii spočíval na zásadě parlamentarismu, poměr Beaconsfieldův ke královně Viktorii nelišil se valně od poměru Bismarkova ke svému císaři. Lord Beaconsfield-Disraeli dovedl vnuknouti královně přesvědčení, že lépe než on nedovede nikdo pochopiti a vykonati její vůli. A právě toto královnino přesvědčení stálo vždy v cestě jejímu dorozumění s Gladstonem — politickým protivníkem Disraeliho.

Rovněž i vztahy hraběte Andrassyho k císaři Františku Josefu a knížete Gorčakova k caru Alexandru II., byly stejného rázu, s nepatrnými

variace. Byl to systém osobního vlivu a podrobení slabé vůle monarchů silnému impulsu ministrů, již měli přemáhati ne tak náladu svých panovníků, jako vlivy jiných favoritů. — Ještě jedno spojovalo a dělilo je všechny čtyři: byli všichni velmi ctizádostiví, a diplomatické úspěchy jednoho vzbuzovaly závist ostatních. Bismark nenáviděl knížete Gorčakova, který mu oplácel stejnou nenávistí. Lord Beaconsfield stejně oceňoval oba kancléře: ruského a německého. Dokonce byl mu Bismark nepřijemnější nežli Gorčakov. Jednou v rozmluvě s rakouským velvyslancem se Beaconsfield vyjádřil, že po pravdě řečeno právě Bismark stojí v zádech Ruska, a že těmto intrikám má být učiněn konec: „Co vlastně znamená tato jeho zdánlivá moc, tento jeho tajemný a nepřijemný způsob jednání? Tento člověk stal se pohromou, morem pro Evropu; mnohem častěji musím se srážet s Bismarkem, nežli s Ruskem a vůči němu budu jednati co nejrozhodněji.“

Tyto osoby, jež měly rozhodovati o osudu Evropy, fysicky byli slabí, neduživí a staří lidé, a to nemohlo nemít vlivu i na jejich činnost. Kníže Gorčakov byl r. 1878 již osmdesát let star, teprve nedávno zotavil se po těžké chorobě (byl raněn mrtvicí) a již nemohl sám vystupovati po schodech, takže musel být přinášán na schůze kongresu na nosítkách. Lord Beaconsfield-Disraeli byl asi sedmdesátiletý. A zachoval-li obličej knížete Gorčakova svou svěžest a jeho oči jiskrný lesk, tvář britského premiera byla žlutá jako z pergamenu, oči vyhaslé a celá jeho postava odpuzovala. Lord vláдел pomalu nohy, opíraje se jednou rukou o hůl, druhou o rameno svého tajemníka. Jeden z účastníků kongresu, ruský generál Anučin dává toto obrazné porovnání lorda Beaconsfielda a knížete Gorčakova: „Když jsem si ho (lorda Beaconsfielda) dobře všiml, shlédl jsem, že mumlá — jest již úplně sešlý věkem. Přes to má však neporušený mozek, kdežto u našeho starého kancléře (kn. Gorčakova) je mnoho čilosti, zato však myslí nemá v pořádku — na všechno zapomíná a všechno plete.“

Německý kancléř přes to, že nebyl o mnoho mladší svého britského kolegy, působil silným dojmem díky své obrovské, masivní postavě, své čilosti a výrazným očím, jež se přísně dívaly zpod hustého obočí. Avšak i on rád mluvil o svém chatrném zdraví a že jeho síly nestačí na příliš dlouho trávající schůze.

Hrabě Andrassy byl ze všech čtyř nejmladší, ale i on trpěl nemocí, jež mu hrozila brzkou smrtí. Na kongresu vedl hrabě velice obratnou hru, snaže se být stejně příjemným i knížeti Gorčakovu, i Bismarkovi, i Beaconsfieldovi. Avšak jak svou povahou, tak i svým jednáním byl ještě dále od moderní doby než ostatní a nejlépe by mu slušelo ovzduší italské renaissance, ve kterém Macchiavelli psal svou knihu „Il Principe“.

Politické tendence a politická ideologie těchto ředitelů osudů Evropy byly proniknuty duchem starého řádu, toho „ancien régime“, který fakticky vládl v evropských státech v XVII. a XVIII. století a v oblasti diplomatických vztahů udržel se až do konce XIX. století. Byla to ideologie primitivního a samotářského egoismu, podle níž se každý cizí stát pokládal za přirozeného nepřítele a nebezpečného soupeře, a podmínkou vlastního blahobytu zdálo se být pokoření a zeslabení jeho sousedů. Carevna Kateřina II. řekla v XVIII. století, že „rozšíření státního území je nejpříjemnějším zaměstnáním suverénů“. A v roce 1878 celá ta složitá diplomatická hra směřovala k tomu, přímo anebo nepřímou zeslabiti územně Rusko, zatím co ostatní velmoci měly obdržet přiměřené územní přírůstky: Anglie — Cypr, Rakousko — Bosnu a Hercegovinu, Francie — Tunis. Pouze kníže Bismark, podporuje skrytou ironií všechny tyto územní

choutky, nežádal nic pro Německo. Tento skepticky založený a nejchytřejší diplomat dobře věděl, že touto cestou nejlépe přiostrí a zaplete vzájemné vztahy mezi velmocemi a že právě tento stav nepřátelství mezi Ruskem, Anglií a Rakouskem bude mnohem výhodnější pro Německo, nežli nějaká územní kompensace.

Ideologie těchto diplomatů vycházela z naivní teorie politické rovnováhy, z názoru, že velmoci musejí diplomatickou, po případě i vojenskou koalici vyvarovati se utvoření příliš mocného státu. Těmito myšlenkami byla proniknuta politika lorda Beaconsfielda, jenž se obával velkého vzrůstu politického vlivu Ruska na Balkáně. Avšak v tomto případě lord Beaconsfield špatně počítal; nedovedl správně oceniti vnitřní síly a slabosti států, a jeho politika v konečném výsledku sloužila jen zájmům dvou německých říší, které byly skutečně ve stálém styku s Ruskem a pro něž problém oslabení Ruska i obrození slovanských národů byl životní otázkou.

Zde se stará ideologie fantasticky splétala s novou, hrubě realistickou politikou Bismarkovou, jenž s geniální intuící nechal tyto staré politické tradice sloužiti egoistickým cílům své mladé německé říše.

Typické pro evropskou diplomacii této doby bylo i úplné pohrdání právy menších a slabších národů. V Berlíně rozhodovalo se o životních zájmech Rumunska, Srbska, Černohorska a obrozujícího se Bulharska. Avšak jejich zástupcové neměli ani poradního ani rozhodujícího hlasu. Angličané, Němci, Rakušané pokládali se za oprávněné určovati jejich území, podrobovati kontrole jejich mořská neb pozemní spojení výhradně s hlediska svých egoistických zájmů. Tyto balkánské státy byly pouze „objektem evropské politiky“. Lord Salisbury opakoval několikrát, že není přípustné, aby se tvořil na Balkáně nepřetržitý řetěz slovanských států od Černého až do Adriatického moře. Britský lord zajisté věděl, že lidové masy na Balkáně na základě svého krevního příbuzenstva, náboženství a historických tradic mohou si činiti nárok na utvoření vlastních národních států, ale to by neodpovídalo zájmům Anglie a Rakouska, a proto balkánští Slované měli být ponecháni v polozardoušeném stavu. Ostatně, Angličané a Němci projevovali často naprostou nezalost zeměpisných a národopisných podmínek Balkánu, čímž docházelo občas k tragikomickým incidentům.

V textu san-stefanského ujednání byla zmínka o Kucovalaších, kterým zajišťována jejich národní práva v Macedonii. „Kucovalaši!“ zvolal Bismark. „He, slovo, které má být škrtnuto!“ A bez váhání vyškrtl celý ten passus v textu smlouvy.

V jiném případě šlo o obyvatele asijského Turecka — Lazy: „Možná, že patří mezi zajímavé národnosti Východu, avšak stojí-li to za to, abychom k vůli nim marnili čas, zvláště vzhledem k nastávajícím prázdninám?“ prohlásil též Bismark.

Zdlouhavé jednání o Bulharech nelíbilo se také německému kancléři: „Po celé dva dni vysoké shromáždění projednává již bulharskou otázku. Bulhaři sami neočekávali podobné cti. Co se týče mne jako zástupce Německa, všechny tyto detaily nezajímají mne vůbec...“

Pohrdavé stanovisko evropských diplomatů nejvíce se však pouze vůči menším balkánským a východním národům. Ve stejném postavení byli i zplnomocněnci turečtí s Karateodori-pašou v čele. Evropští diplomaté se k nim chovali s patra, a při každém jejich energičtějším postupu se jim namítalo, že musí mlčeti, protože Turecko, podepsavši san-stefanskou smlouvu, přijalo již mnohem těžší podmínky. Když Turci se jednou

pokusili se souhlasem Angličanů vzítí beztak zmrzačenému Bulharsku ještě i Varnu, Bismark pozbyl trpělivosti. Prohlásil, že nepřipustí nadále turecké kritiky a pokusů rušit pravidelný postup prací kongresu. Bude-li se pokračovati v těchto pokusech, bude nucen sáhnouti i k praktickým sankcím. A jeho pohled byl při tom tak přísný, že Turci pochopili rázem, že železný kancléř míní to docela vážně.

Při takovém poměru evropských diplomatů k balkánským národům není divu, že ze san-stefanské smlouvy zbyly pouze články, kterým se Rusku zajišťovaly územní přírůstky v Evropě a v Asii. Provedené zde změny byly docela nepatrné, zato hlavní úsilí účastníků kongresu soustředilo se na problém bulharského a otázky pověření Rakouska-Uherska správou Bosny a Hercegoviny. Kolem těchto dvou otázek točilo se v době od 13. června až do 13. července v paláci Radzivilově na Wilhelmstrasse celé jednání, které mělo zabezpečiti mír a pokoj na Balkáně na mnohá leta.

VI.

Ve schůzi kongresu 17. června dovozoval lord Salisbury v energickém proslovu, že utvoření silného Bulharska je zajištění ruského protektorátu i nad Tureckem, což Anglie nemůže připustiti. A proto je nutno rozdělití Bulharsko na dvě části, a jižní jeho část za Balkánem ponechatí Turecku. Zde stačila by k zabezpečení práv křesťanského obyvatelstva místní správní autonomie. Tento anglický návrh odpovídal i tureckým přáním. Podle tajných instrukcí zplnomocněnci měli trvati především na tom, aby turecká vojenská hranice šla po hřebenu balkánských hor, a aby Turecku byla ponechána pevnost Varna. — Co se týče prvního tureckého požadavku, jeho splnění přirozeně muselo narazit na energický odpor se strany Ruska. Rusko nemohlo v žádném případě přistoupiti na to, aby po nepopsatelných ukrutnostech, spáchaných tureckým vojskem, jak pravidelným, tak i nepravidelným, tato vojska se vrátila zase do bulharských provincií, kde by se mohly opakovati hrozné výjevy hromadného vraždění lidí a ničení jejich majetku. — Tajná smlouva rusko-anglická uzavřená v Londýně, nechala tuto otázku nerozřešenu. V Berlíně pak nejen Angličané, nýbrž i Francouzi — v osobě svého ministra zahraničních věcí Vadindtona — poskytl tureckému návrhu nejenergičtější podporu. Francouzští zástupci šli dokonce ještě dále než angličtí, navrhujíce, aby turecká vojska byla rozložena nejen podél hranice, nýbrž i uvnitř nové autonomní provincie. Přes rozhodné námitky druhého ruského delegáta hraběte Suvalova evropská diplomacie prosadila své projekty a vojenská hranice Turecka byla položena na hřeben Balkánských hor.

Další nesnáze způsobila otázka pojmenování této nové autonomní provincie. Lord Beaconsfield a Salisbury rozhodně odmítali jméno „Jižní Bulharsko“ a dosáhli toho, že se jí dostalo jména „Východní Rumelie“. Angličtí diplomaté, podporovaní rakouskými a francouzskými, domáhali se, aby lhůta ruské vojenské okupace byla pokud možno krátká, nejvýše tři měsíce. Rozumí se, že při tom stavu, v jakém bylo Bulharsko, právě osvobozené od tureckého jha, ukvapený odchod ruského vojska nebyl by žádoucí a mohl by míti smutné následky pro nové knížectví. Konečně byla přijata roční lhůta, po jejímž vypršení měla se ruská okupace skončiti.

Podmínky týkající se Bulharska byly přijaty se zvláštním zadostiučiněním v Cařihradě, Budapešti, Vídni a Londýně. Turecký delegát Karatheodori-paša psal ve svém tajném raportě: „Au lieu d'une grande principauté bulgare comprenant les trois quarts de la Turquie d'Europe, coupant

l'empire en deux, s'étendant depuis les portes de Constantinople jusqu'en Bosnie, enlevant à la Turquie presque tout son littoral sur la mer Noire aussi bien que sur la mer Egée; au lieu d'une Bulgarie qui laissait le peu qui restait de la Turquie d'Europe sans frontières naturelles, sans défense possible, sans communication possible, à la merci des Bulgares appelés pour ainsi à s'emparer à très bref délai de la capitale elle-même et des détroits, il n'y a plus qu'une Bulgarie restreinte au nord des Balkans; l'empire reprend une ligne de défense naturelle, une grande partie de son littoral sur la mer Noire et toutes les côtes de la mer Egée; il rentre en possession directe de toute la Macedoine, c'est-à-dire de la partie qui constitue géographiquement le cœur de la Turquie de l'Europe; il rétablit l'unité de son territoire et il régagne toute la province de la Roumélie Orientale dans les conditions qui ne permettent pas de dire que cette province est placée sous la domination absolue du sultan, mais qui après tout n'empêchent nullement que l'autorité du souverain ne s'y rétablisse d'une manière réelle et solide.“

Hlavní delegát Turecka měl pravdu, když zdůrazňoval zachování Macedonie — tohoto srdce evropského Turecka. Ale co znamenal pro macedonské obyvatelstvo a pro Evropu tento návrat Macedonie k Turecku, je dobře známo každému, kdo aspoň něco ví z krvavých dějin macedonské otázky v 90. letech XIX. století. Zajímavé však jsou turecké naděje na obnovení ve Východní Rumelii „reální a solidní turecké vlády“. Byla to nejlepší odpověď na činnost anglických, rakouských a francouzských diplomatů na tomto pro Rusko a Bulharsko osudném berlínském kongresu. — Na štěstí pro bulharský národ za 7 let lidová vzpoura zrušila Východní Rumelii a spojila obě části Bulharska v jediný stát. To byla první rána, podryví samé základy diplomatické stavby, vystavěné s takovou domyšlivostí v Berlíně r. 1878.

VII.

Druhou otázkou, jež se stala předmětem zoufalého zápasu tureckých delegátů s rakouskými, byla otázka Bosny a Hercegoviny. V této otázce stálo Turecko úplně osamoceno před evropskou koalici. Tíž angličtí diplomaté, kteří s takovým pathosem hájili nedotknutelnost Ottomanské říše před ruskými úklady, zde vystoupili s opačnou thesí, totiž, že evropské Turecko potřebuje amputace ve prospěch Rakousko-Uherska. Podobná obratnost a neupřímnost evropské diplomacie této doby nemohla ovšem dojíti rázem plného souhlasu ve veřejném mínění států sympatisujících s Tureckem. A nejméně nadšení — je to divné — tento patologický recidiv imperialistické ideologie vyvolával právě v Budapešti a Vídni. Hrabě Tisza pokládal za nutné rozmáčknoti slovanské hydře hlavu, ale choval se skoro skepticky k myšlence zabránit dvou tureckých provincií se slovanským obyvatelstvem. Rovněž i ve Vídni, jak v konservativních, tak i v liberálních kruzích přijali tento danajský dar spíše s obavou nežli s radostí. Ale hrabě Andrassy, stejně jako později i hrabě Aehrenthal, přál si, aby se jeho jméno stalo historickým, a myslil, že mechanickým rozšířením území habsburské monarchie může býti povznesena její politická autorita a smyta paměť o nedávných porážkách.

Těmto tužbám hraběte Andrassyho dostávalo se podpory v Londýně stejně jako v Berlíně. Turecko bylo patrně připraveno na to, že na Berlínském kongresu bude projednávána otázka Bosny a Hercegoviny. Hrabě Andrassy sestavil ještě v dubnu 1878 nadmíru zajímavé instrukce pro hra-

běte Zichi, jak by bylo možno přesvědčiti Portu o nutnosti obětovati dvě provincie. Ukazoval na nevyhnutelnost sociálního boje mezi moslemínskými vlastníky půdy a křesťany, nemajícími pozemků. Ale v problému Bosny a Hercegoviny je kromě sociální stránky i stránka politická. Může-li habsburská monarchie zůstatí lhostejnou svědkyní rozmáhajícího se u jejích hranic slovanského hnutí? Kdyby Rakousko-Uhersko snažilo se hájiti pouze své vlastní zájmy, nemělo by nic namítati i proti utvoření Velikého Bulharska. Ale v každém případě bylo by nuceno podporovati na Balkáně neslovanské elementy: Řeky a Albánce, pak muselo by silou obsaditi Bosnu a Hercegovinu. Jinak, kdyby tam nepřišla rakousko-uherská vojska, vtáhli by do těchto oblastí Černohorci a Srbové a tím by ohrozili i rakouskou Dalmacii. Rakousko-uherská politika má pouze jeden cíl: boj s panslavismem, a k dosažení tohoto cíle turecké síly jsou příliš slabé. Turecko nemůže čeliti současně i bulharskému, i srbskému, i řeckému, i albánskému hnutí. A k tomu je třeba dodati — ačkoli hrabě Andrassy výslovně o tom nemluví — že tyto ryze policejní a vojenské funkce potlačení národního hnutí na Balkáně jest hotova převzítí říše habsburská. — 6. června dostalo se tomuto programu hraběte Andrassyho schválení od anglické vlády lorda Beaconsfielda, a ještě před tím od Bismarka, jenž se upřímně radoval z toho, že se Rakousko stále hlouběji zatahovalo do politických komplikací na Blízkém Východě.

Maje takové spojení hrabě Andrassy mohl si býti jist, že připojení Bosny a Hercegoviny k Rakousko-Uhersku nesetká se na berlínském kongresu se žádným odporem. A skutečně pouze dva zástupci velmocí nesměle se pokusili protestovati. Jedním byl italský delegát hrabě Corti, kterého Andrassy hrubě přerušil. Hrabě Corti pravil později tureckým delegátům, že se bojí trvati na svých protestech, protože se mohou státí casus belli. Druhým byl ruský delegát hrabě Suvalov, jenž nemohl nic namítati proti obsazení Bosny a Hercegoviny Rakouskem, avšak prohlásil, že nemůže přivolití obsazení Novopazarského Sandžaku. Proto že si musí vyžádati dvacetitýřhodinnou lhůtu, aby se dotázal Petrohradu. — „Jednáte přece o tom již po deset měsíců s Rakušany“ — pravil mu Bismark — „a teď doufáte uspořádati tuto otázku během 24 hodin“. Hlavní obtíže vznikly neočekávaně se strany Turků. Z Cařihradu došly tajné instrukce pro turecké zplnomocněnce, podle nichž nesměly se v žádném případě činiti ústupky v otázce Bosny a Hercegoviny. Nejvýše mohou býti připuštěny pouze nepatrné změny hranic se strany Hercegoviny, ale nic více. Ale marně hledali turečtí delegáti podpory u Angličanů. Lord Beaconsfield jen pokrčil pohrdavě rameny, a lord Salisbury odpověděl, že mohou dělati cokoli, avšak že z toho nic nebude. Italové byli zastrašeni ostrým tónem Bismarka a Andrassyho. Delegát francouzský vyslovil se v tom smyslu, že věc je ztracena. „Bismark — pravil — je mužem železné vůle. Dovedl ponížiti Francii, dovede ponížiti i Turecko. Žádejte nějakou kompensaci, možná, že za tyto dvě provincie zaplatí vám peníze.“

V této otázce nejen Rakušané, nýbrž i Bismark projevovali velkou odhodlanost a energii. Nedovoľoval tureckým delegátům, aby se vraceli opětovně k otázce Bosny a Hercegoviny: ve svých radách Andrassyho nejen nic nemluvil o ústupcích, nýbrž naopak zdůrazňoval nutnost — v případě tvrdšího odporu Turků — vyslati rakouská vojska, aby obsadila obě provincie. Bismark měl ještě dobře v paměti zápas s Rakouskem o hegemonii v Německu a ze stejných důvodů, z jakých vítal rusko-tureckou válku, nebyl proti tomu, aby vypukla nějaká menší válka mezi Rakouskem a Tureckem. Ale hrabě Andrassy viděl všechnu spleť otázky a dával před-

nost způsobu přemlouvání. Již dříve zřekl se slova „annexe“ a spokojoval se tím, že Rakousko-Uhersko obdrží právo „okupace a administrace“ Bosny a Hercegoviny. Ve schůzi 28. června Turci, odvolávající se na nedostatek instrukcí, odmítli schváliti zabrání Rakousko-Uherskem dvou tureckých provincií. 4. července dali zásadně souhlas, podmínivše ho předchozí dohodou s Rakouskem. Ale za několik dní — pod vlivem poplašných zpráv z Bosny a Hercegoviny — stanovisko cařihradské vlády rázně se změnilo, a 13. července ráno turečtí zplnomocněnci obdrželi kategorický předpis nepodepisovati smlouvy, nebude-li v jejím textu anebo ve zvláštním protokole výslovně vytknuto, že obsazení dvou tureckých provincií má pouze dočasný ráz. Turečtí delegáti šli hned k hraběti Andrassyho, se kterým však se sešli pouze v poledne. Porady mezi tureckými a rakouskými zplnomocněnci trvaly tak dlouho, že se již všichni členové kongresu sešli v paláci Radzivillově k závěrečné schůzi a napjatě čekali na nepřítomné turecké a rakouské zástupce. Zoufalým úsilím podařilo se Turkům vyrvatí od hraběte Andrassyho, Carolyiho a Heimerle souhlas k podepsání protokolu, jímž se potvrzovalo zachování suverénních práv sultána v Bosně a Hercegovině a dočasný charakter rakouské okupace. Na žádost Rakouska tento dokument měl zůstatí tajným. — Avšak vedle tohoto nezdaru měl téhož dne i veliký diplomatický úspěch. Proti slibu nečiniti Rusku obtíží při provádění podmínek berlínského traktátu, domohl se zásadního svolení knížete Gorčakova a hraběte Suvalova k připojení Bosny a Hercegoviny a bez rozpaků podepsal téhož dne dva tajné akty, zásadně si odporující. A tento druhý akt tak dobře zachován byl v tajnosti, že s jeho obsahem ruský ministr zahraničních věcí Izvolský seznámil se teprve roku 1908 za osobní rozmluvy s hrabětem Aerenthalem před vyhlášením Rakouskem annexe Bosny a Hercegoviny.

VIII.

V závěrečné schůzi berlínského kongresu kníže Bismark blahopřál přítomným ke šťastnému zakončení prací a podtrhl, že nyní zmizí pověra, spojená s číslicí 13. 13. června kongres šťastně začal svou práci a 13. července šťastně ji ukončil. Žádná katastrofa z toho nevzešla.

Železný kancléř byl optimista. Přesně řečeno, chválil sebe sama za svoji činnost, poněvadž všechny nitky diplomatických intrik soustřeďovaly se v jeho rukách. Britská a rakouská diplomacie hrály zde úlohy, které s plným úspěchem mohly býti jim svěřeny Bismarkem samým. V Berlíně na lavici obžalovaných bylo ne tak Rusko a Turecko, jako Srbsko a Černá Hora. Zabrání Bosny a Hercegoviny a vojenská okupace Novopazarského Sandžaku byly bez pochyby ranou ne tak pro Turecko jako pro jižní Slovany. A podpora, které se dostalo Rakousku se strany Bismarka, měla za cíl: za prvé odvrátiti pozornost říše Habsburků na Balkán a za druhé připraviti jednotnou frontu německých říší proti jejich východnímu nepříteli — frontu, jež si našla výraz ve vojenském spolku z r. 1879.

Jaké byly nejbližší následky berlínského kongresu a uzavřené na něm smlouvy? Vykládati tyto následky znamenalo by vykládati politické dějiny Evropy od r. 1878 až do r. 1914. V této souvislosti stačí poznamenati pouze ty události, které byly vyvolány bezprostředně berlínským traktátem. Prvním následkem byla okupace Bosny a Hercegoviny rakousko-uherským vojskem. Koncem července byla seskupena k tomuto účelu armáda 75.000 vojáků pod vedením generála Philippoviče. Při postupu vojska začátkem srpna odehrávaly se úporné bitvy s moslemínským a křesťanským obyvatelstvem, jež se chopilo zbraně. Divise hraběte Szápary byla obklo-

pena a utrpěla těžké ztráty. Ukázalo se nutným mobilisovati ještě 4 armádní sbory (t. j. více než polovinu tehdejší rakouské armády) a teprve po tříměsíčním boji (t. j. koncem října) podařilo se Rakušánům dobýti Bosny a Hercegoviny a tím převzítí od Turecka těžký úkol potlačení revolučně národního hnutí jižních Slovanů na Balkáně. Další etapy tohoto panství jsou dobře známy. Anexe těchto zemí r. 1908 vyvolala otevřený konflikt se Srbskem, a již šest let po tom v hlavním městě Bosny byl spáchán revoluční atentát, který zaplatil životem následník rakouského a uherského trůnu a který přivedl říši Habsburků k ozbrojenému konfliktu se srbským národem a o několik dnů později i k světové válce.

Druhým následkem bylo ponechání zemí v Evropě a Asii s křesťanským obyvatelstvem pod vládou Turků. Co z toho vzešlo, je také dobře známo. Netřeba se vůbec šířiti o tom, jaké krvavé oběti vyžádal si revoluční zápas národů arménského, Macedonců a kretských Řeků. Berlínský traktát dal impuls k celé řadě válek na Balkáně, jak turecko-řecké, italsko-turecké a konečně poslední — před světovou — válce spojených balkánských národů s Tureckem. Vysoká Porta — jak ve své podobě neomezené despotie Abdul-Hamida, tak i v podobě mlado-turecké ústavní vlády — znala jen jeden způsob řešení národnostních problémů, a to krveprolitím. Všechny tragické události na Balkáně po roce 1878 byly následkem tvrdšíhých snah evropské diplomacie zachovati policejní a vojenskou moc Turecka nad balkánskými národy.

Třetím výsledkem berlínského kongresu bylo utvoření dvou nepřátelských táborů na pomezí střední a východní Evropy. Nemohlo zůstatí bez hrozných následků zacházení s Ruskem jako s obžalovaným. Rovněž bylo utopickým a naivním snem mysletí, že podělí-li se Rakousko-Uhersko s Tureckem o policejní a vojenské funkce na Balkáně (k čemuž směřovala celá politika Andrassyho), bude tím rozřešena otázka Blízkého Východu. Stran toho mělo by se pamatovati slov pronesených v Praze třicet let před tím (r. 1848), že není národů, již by byli určení historií býti pány nad jinými, a že všechna práva politického rázu, která se pokládala za monopol národů romano-germánské kultury, stanou se jednou majetkem i národů slovanských. V dějinách je důslednost. Mohla-li Italie obnoviti svou politickou existenci a Německo svou národní jednotu, snaha evropské diplomacie potlačiti slovanské hnutí na Balkáně musela vyvolati pouze reakci, to jest vzrůst národního sebevědomí v Rusku i u ostatních slovanských národů. Železný kancléř v Německu a hrabě Andrassy v Rakousku tušili, že svou politikou vyzvali k životu síly, nebezpečné pro obě říše. Utvořili proto r. 1879 vojenskou koalici proti Rusku, a přes to, že spolek tří císařů trval ještě několik let, třeba uznati, že právě tehdy v Evropě se vytvořil systém ozbrojeného míru, který se stal později jedním z bezprostředních činitelů zápasu evropských národů.

Ve svém výkladu snažil jsem se vysvětliti souvislost mezi tím, co bylo skutečněno evropskou diplomacií v Berlíně v době od 13. června do 13. července roku 1878, a mezi těmi událostmi, jichž svědky a účastníky bylo naše pokolení. Mezinárodní politika je uskutečňování cílů, které si lidé úmyslně postavili. Tyto cíle uskutečňují se v určité době a určitém prostranství. A jen zřídka můžeme pozorovati tak hrozný odpor mezi cílem a skutečností jako v tomto případě. Z toho vysvítá i ocenění působnosti evropské diplomacie. V politice staré ruské vlády bylo jistě mnoho hříchů a chyb. Avšak san-stefanský mír mohl by se státi nástrojem života, obrození a zdravého vývoje balkánských národů, kdežto berlínský traktát stal se východiskem zápasu a smrti.

BIBLIOGRAFIE.

- Smlouvy a protokoly v. de Martens, Nouveau Recueil Général de Traités. 2-ième série (Samwer—Hope). Tome III. 1879.
 Hr. P. I. Ignatjev, San-Stefano. Vospominanija. Petrohrad. 1916.
 — Poslě San-Stefano. Petrohrad. 1916.
 Anučin, Vospominanija o Berlinskem kongresse. Ruskaja Starina. 1912.
 B. Bareilles, Le rapport secret sur le Congrès de Berlin adressé à la S. Porte par Karatheodory-pacha. Paris. 1919.
 Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914. Bd. II. Der Berliner Kongress und seine Vorgeschichte. 1922.
 v. Wertheimer, Graf Julius Andrassy, sein Leben und seine Zeit. Bd. III. 1913.
 d'Avril, Négociations relatives au traité de Berlin. 1886.
 Bluntchli, Le congrès de Berlin. Revue de droit international, Tomes XI, XII a XIII.
 Brunswick, Traité de Berlin annoté et commenté. 1878.
 Cuheval-Clarigny, L'avortement du congrès. Revue des Deux Mondes. 1878.
 Hanotaux, Le congrès de Berlin. Revue des Deux Mondes. 1908.
 Larmeroux, L'Autriche-Hongrie au congrès de Berlin. 1915.
 Mulas, Il congresso di Berlino. 1878.
 Pinon, L'évolution de la question d'Orient depuis le congrès de Berlin. Revue des Deux Mondes. 1906.
 v. Sosnosky, Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866. Bd. I. 1913. Bd. II. 1914.
 Srv. k tomu i: Sarivanoff, La Bulgarie est-elle un Etat mi-souverain d'après le traité de Berlin du 13 juillet 1878?
 Spalaikovitch, La Bosnie et l'Herzégowine. 1899.
 J. Trakal, Bosna a Hercegovina po stránce práva mezinárodního. 1910.